

HERTELENDY KÁLMÁN az 1860-as években
(Simonyi Antal felvétele, Magyar Nemzeti Múzeum)

Foki Ibolya

Honvédszázadosból főispán: *Hertelendy Kálmán (1820–1875)*

A Hertelendy család egyike a legrégebbi magyar nemesi családoknak. Nevét egy Hertelend nevű településről kapta, de mivel ilyen a középkorban több megyében is létezett, nehéz megállapítani, hogy melyikről; leginkább Baranya vagy Tolna megye vidéke valószínűsíthető. Az egykori elődök azonban itt csak rövidebb ideig tartózkodtak, s feltehetően innen kerültek a Zala megyei Vindornyalakra, ahová a család főágaként számontartott Hertelendyek köthetők. A 15. század végén királyi emberként itt bukkant fel egy Tamás nevű birtokos, aki már a Hertelendy mellett a Laki előnevet is viselte.¹ A később Vindornyalak néven megjelenő akkori Pusztalaktól² keletkezett a család ezen ágát azonosító „hertelendi és vindornyalaki” előnév, Vindornyalak pedig egészen 1910-ig az említett ág birtokában maradt.³ A Hertelendyek a 16–18. század folyamán további királyi birtokadományokkal gazdagodtak.⁴ A család akkorra már eléggé szerteágazott és más megyékben is meghonosodott.

Történetünk főszereplője, Hertelendy Kálmán a Vindornyalakhoz kapcsolható zalai főágból közvetlenül leváló lesencetomaji ágból származott. Ezt az ágat apja, Hertelendy Károly alapította, aki nemcsak fontos pozíciókat (főszolgabíró, másodalispán)⁵ betöltő tisztviselőként, hanem a helyi politikai küzdelmek aktív résztvevőjeként is jelentős szerepet játszott a reformkori Zala közéletében. Itt csak annyit említünk meg, hogy Deák Ferencnek kétszer – 1832-től 1836-ig és 1839–1840-ben – is követtársa volt a pozsonyi országgyűlésen.⁶ Deákhhoz annak apai nagyanyja, Hertelendy Anna révén távolabbi rokoni kapcsolatok is fűzték, apai nagybátyja, Hertelendy György pedig 1808-tól az árván maradt Deák testvérek gyámja volt.⁷ Hertelendy Károly és Deák Ferenc viszont politikailag nemsokára eltávolodtak egymástól; Deák az inkább Kossuth nézeteivel azonosuló zalai liberális ellenzék vezérévé vált, Hertelendy Károly pedig az úgynevezett „fontolva haladást” pártoló helyi újkonzervatívok élére állt.⁸ Az 1840-es évek második felében azonban már ő is fontos reformtörekvéseket (Védegylet, balatoni gőzhajózás ügye, nemesi

1 Hertelendy László 1936. 8–10. p.; Wikipédia. Hertelendy család. https://hu.wikipedia.org/wiki/Hertelendy_csal%C3%A1d (Letöltve: 2021. január 25.)

2 Hertelendy László 1936. 230–231. p.

3 Hertelendy László 1936. 150. p.

4 Wikipédia. Hertelendy család. https://hu.wikipedia.org/wiki/Hertelendy_csal%C3%A1d (Letöltve: 2021. január 25.)

5 Zala megye archontológiája 421. p.

6 Hertelendy László 1936. 69. p.; Szám Dorottya 2018. 122. p.

7 Molnár András 2003. 32. p.; Kempelen Béla 1913. 5. köt. 43–44. p.

8 Molnár András 1987. 49., 51. p.

adómentesség eltörlése) támogatott.⁹ Hertelendy Károly a lesencetomaji birtokot házasság révén szerezte; felesége, Nedeczky Terézia ezt kapta hozományul. Házasságkötésük 1810. május 22-én történt.¹⁰ Csak tíz év múlva, 1820. március 28-án született meg Zalaegerszezen egyetlen gyermekük, Kálmán.¹¹ Azt, hogy ténylegesen hol éltek, nehéz behatárolni. Lesencetomajon, az 1752-ben épült barokk kastélyban a Nedeczky rokonság lakott.¹² Biztos azonban, hogy Hertelendy Károly nősülését követően Egerszezen és Ormándlakon is vásárolt ingatlanokat. A megye székhelyén, a belvárosban 1815-ben értékes házat vett 3500 forintért.¹³ Az ormándlaki birtokra – amely házat, házhelyeket, szántókat, réteket és malmot is magában foglalt – 1818-ban tett szert a házaspár. Jó anyagi helyzetüket mutatja, hogy 13.300 forintot fizettek érte a családfő nagynénjének, Naypár Klárának.¹⁴

Feltehetően mégis inkább Lesencetomajon rendezkedtek be. Egyrészt azért, mert vannak utalások rá, hogy itt is állt egy kisebb családi kúria,¹⁵ másrészt azért, mert – ahogy az a nemesi javak 1835-ös összeírásából kitűnik – a lesencetomaji és a hozzá tartozó billegpusztai birtok meglehetősen jól jövedelmezett, főként Ormándlakhoz képest.¹⁶ Az 1845-ös nemesi kataszterben is Lesencetomajon veszik fel őket lajstromba, nem Ormándlakon.¹⁷ Mindezek alapján úgy tűnik, hogy elsősorban Lesencetomajt tekintették otthonuknak. Egyes adatok szerint Ormándlakot mindazon-

által egészen az 1850-es évekig megtartották.¹⁸ Figyelembe kell viszont azt is venni, hogy Hertelendy Károlynak aktív közeleti tevékenysége folytán igen sokszor meg kellett fordulnia Zalaegerszezen. Nemcsak a megyei nemesi közgyűléseken való részvétel, hanem az 1810-től 1819-ig betöltött, egerszegi járásbeli főszolgabírói tisztsége és későbbi, egyéb pozíciói miatt is.¹⁹ Nem véletlen tehát, hogy igyekezett itt is mielőbb lakhatási lehetőséghez jutni. A helyi és országos politikába való bekapcsolódását a korabeli közlekedési nehézségek így kevésbé hátráltatták.

Hertelendy Kálmán tehát ebbe a családi környezetbe érkezett 1820. március 28-án. A család – amint azt a keresztelési anyakönyvi bejegyzés elárulja²⁰ – ekkor is Zalaegerszezen tartózkodott. Vajon mik voltak a meghatározó értékek az érkező kisgyereket körülvevő világban? Mindenekelőtt a tanulás! Akár anyai, akár apai ágon nézzük a felmenőket, elég sok magas tisztséget betöltő személyre bukkanunk. Ők mindenképpen példaképül szolgálhattak a felnövekvő Kálmán számára. De legelőször is ott állt előtte apja példája, aki hivatalt viselt, országgyűlési követséget vállalt, aktív politikai tevékenységet fejtett ki a megyében, bátran küzdött a Napóleon elleni háborúban,²¹ és nem utolsósorban mindezek mellett még gazdálkodott is. Említhetnénk még példának a kamarai ügyészi, királyi tanácsosi és táblabírói feladatköröket ellátó apai nagyapát, Hertelendy Mihályt, vagy a Bara-

9 Szám Dorottya 2018. 123–127. p.; Molnár András 1987. 56. p.

10 Vö. Hertelendy László 1936. 69–70. p.; Szám Dorottya 2018. 129. p. A házasságkötésre lásd: MNL OL Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Szulok. R. k. Házasságkötési bejegyzés: 1810. május 22.

11 MNL ZML Zala vm. Anyakönyvi mf. R. k. Zeg. Születési bejegyzés: 1820. március 28.

12 Hangodi László – Szám Dorottya 2018. 71., 79–81. p.

13 MNL ZML Zeg. régi lt. 735. A város határában lévő ingatlanok adásvételi jegyzőkönyve, 1800–1841. Nr. 1006.

14 Cseh Valentin 2012. 70. p.

15 Herczeg Renáta 2012. 122–123. p.

16 MNL ZML Nemesi javak 1835. Lesencetomaj, Ormándlak.

17 MNL ZML Nemesi kataszter, 1845. 209. p. (Lesencetomaj), 425–426. p. (Ormándlak)

18 Cseh Valentin 2012. 77–78. p.

19 Hertelendy Károly 1810. május 7-től 1819. július 5-ig volt főszolgabíró a Zalaegerszegi járásban. 1831. június 20-tól 1834. szeptember 22-ig Zala vármegye másodalispáni tisztségét töltötte be; 1834. március 11. és 1836. május 2., illetve 1839. május 6. és 1840. május 13-a közt Zala vármegye országgyűlési követeként tevékenykedett. Vö. Zala megye archontológiája 421. p.

20 MNL ZML Zala vm. Anyakönyvi mf. R. k. Zeg. Születési bejegyzés: 1820. március 28.

21 Szám Dorottya 2018. 120–122. p.

Hentzi cs. kir. vezérőrnagy halálos lövést kap Buda bevételekor, 1849. május 21-én (Matthias Trentsensky színezett litográfiája, Hermann Róbert gyűjteménye)

nya megyében főszolgabírói pozíciót vállaló anyai nagypát, Nedeczky Rudolfot is.²² A hivatalviselést, az aktív közéleti szerepvállalást csak valamilyen magasabb kvalifikáció megszerzése tette lehetővé. De a tudás, a szakmai ismeretek a birtokokon folyó gazdálkodás is segítették. Hivatal, közélet, gazdálkodás, katonáskodás: nagyjából ezek voltak azok a forgatókönyvek, amelyek a hozzá hasonló, tehetősebb, korabeli nemesifjak érvényesülési lehetőségeit meghatározták. A hivatali vagy katonai karrier egyfajta egzisztenciális biztonságot is nyújtott a birtokok esetlegesen megcsappanó jövedelmének kockázatával szemben.

A fenti hatások arra ösztönözték Kálmánt, hogy apja nyomdokait követve ő is jogi végzettséget szerezzen.²³ Tanulmányai befejeztével hamarosan már a mindennapokban gyakorolhatta az iskolapadban elsajátítottakat. 1844-

től 1847-ig az Egerszegi járás alszolgabírói tisztségét töltötte be.²⁴ Ugyanekkor megyei, tiszteletbeli aljegyzőként is szerepel.²⁵ 1847-ben még csak 27 éves, úgy látszik tehát, hogy ígéretes hivatali karrier elé néz. Az 1847-es tisztújítás után azonban nem találkozunk vele semmilyen vármegyei hivatalban, oda csak 25 év múlva, 1872-ben tér vissza; igaz, ekkor már főispánként. Mi állhatott távozása háttérében? Tudni kell, hogy Zala megyét 1845 tavaszától három éven át rendes főispán helyett Festetics Leó gróf személyében úgynevezett adminisztrátor, azaz főispáni helyettes irányította. Festeticset a liberális érzelmű, népszerű Batthyány Imre gróf helyébe nevezte ki az uralkodó, és fő feladata az volt, hogy Zalában a liberális ellenzékét képviselő Deákékkal szemben a konzervatív tábor megerősítse. Erre az 1847-es megyei tisztújításon kiváló alkalom kínálkozott volna. Itt azonban botrányos jele-

22 Hertelendy László 1936. 69. p.; Szám Dorottya 2018. 129. p.; Nagy Iván 1859. 5. köt. 105. p.

23 ZÉK 2005. 131. p.

24 Zala megye archontológiája 420. p.

25 MNL ZML Nemesi kataszter, 1845. 209. p. (Lesencetomaj); Molnár András 2009. 152. p.

netek után, a konzervatív párt ziláltsága és gyengesége miatt az ellenzéki liberálisok arattak győzelmet, és saját embereiket juttatták a megyei pozíciókba.²⁶

A fiatal Hertelendy Kálmánt politikai nézeteit tekintve inkább a konzervatívokhoz közelebb állónak mondhatjuk. Apja is – mint említettük – általában a „fontolva haladást” pártolta. Festetics Leó még az 1840-es évek második felében is a zalai konzervatívok szilpos tagjának tartotta Hertelendy Károlyt, és gyakran tárgyalt vele.²⁷ Persze, nem törvényszerű, hogy a fiúk éppen úgy gondolkodjanak, mint az apák. De létezik egy 1847 közepe körül keletkezett kimutatás, amely a zalai nemesség akkori politikai erőviszonyait taglalta.

Ez mind a konzervatívokat, mind az ellenzékiet két csoportra osztotta: meggyőződésből vagy inkább állásuk, pozíciójuk miatt konzervatívok, illetve meggyőződésből vagy inkább állásuk, pozíciójuk miatt ellenzékiek. Hertelendy Kálmánt a kimutatás az utóbbiak közé sorolta, vagyis azok közé, akik nem meggyőződésből tartoztak az ellenzék táborába.²⁸ Ezt nyilván a tisztújításon győztes ellenzék is tudta. S azt is tudta, hogy apja, Hertelendy Károly Festetics Leónak a megyében történő megjelenése óta mindenben támogatta a főispáni helyettest.²⁹

Egy évvel az említett 1847-es tisztújítás előtt magát Kálmánt és apját is megvádolták. Kálmánt azzal, hogy egy adóssági ügy végrehajtásakor törvénytelenül járt el, Hertelendy Károlyt pedig azzal, hogy Kelemen Imre jogtudós alapítványát hűtlenül kezelte.³⁰ Kálmán esetében vizsgálóbizottságot neveztek ki,³¹ apja esetében nem tudjuk, lett-e vizsgálat. Mindenesetre az, hogy egy éven belül az apát és fiát is bepanaszolták a megyei közgyűlés előtt, valamint az, hogy 1847 után Hertelendy

Kálmán utóda az alszolgabírói székben az a Tuboly Alajos lett, akit a fentebb hivatkozott, a zalai nemesség politikai erőviszonyait tagláló kimutatás a meggyőződéses ellenzékiek közé sorolt,³² felveti a gyanút, hogy az 1847-es tisztújításon győztes, liberális ellenzék szemében – főként Kálmán apja, Hertelendy Károly tevékenysége miatt – nemkívánatossá vált a fiatal szolgabíró jelenléte. Még akkor is, ha ő maga ekkor még aktívan nem politizált. Ezért ültethették a helyébe a saját táborukba tartozó Tuboly Alajost.

Hertelendy Kálmán ezután valószínűleg a családi birtokokon gazdálkodott. Ennek magvát édesanyja hozománya, Lesencetomaj képezte. A falu 1858-as kataszteri térképén azt látjuk, hogy a család itteni földjeinek, telkeinek és egyéb ingatlan javainak túlnyomó része ekkor már Hertelendy Kálmán nevében szerepelt, s a falu határának jelentős részét tette ki.³³

Ormándlakkal kapcsolatban kissé ellentmondásosak az adatok. Ahogy már korábban szóltunk róla, az 1845-ös nemesi összeírásban Ormándlakon nem találjuk a Hertelendyket. Ugyanakkor a zalai nemesség 1847-es politikai erőviszonyait bemutató, fentebbi kimutatásban Hertelendy Kálmán lakhelyeként Ormándlakot tüntették fel.³⁴ Más utalások is vannak rá, hogy az itteni birtokok még egy ideig a család tulajdonában maradtak.³⁵

Az említettekén kívül még a Lesencetomaj melletti Németfaluban, Billegepusztán és Babaripusztán is rendelkeztek ingatlanokkal.³⁶

A tanulás, hivatalviselés, gazdálkodás mellett azonban az élet egyéb örömeire is jutott idő. Az 1840-es évek első felében a szepetneki erdőben nagy vadászatok zajlottak olyan, hamarosan ismertté váló zalai személyiségek társaságában, mint Inkey Kázmér, Csil-

26 Molnár András 2000. 74–75. p.; Molnár András 1994. 95–98. p.

27 Vö. Molnár András 1994. 111–169. p.

28 Molnár András 2009. 152. p.

29 Vö. Molnár András 1994. 111–169. p.

30 Hertelendy László 1936. 70. p.; Molnár András 1994. 120., 132. p.

31 Molnár András 1994. 120. p.

32 Molnár András 2009. 151. p.; Zala megye archontológiája 278., 491. p.

33 MNL ZML Kat. térképek. Lesencetomaj 1858.

34 Molnár András 2009. 152. p.

35 Cseh Valentin 2012. 77–78. p.

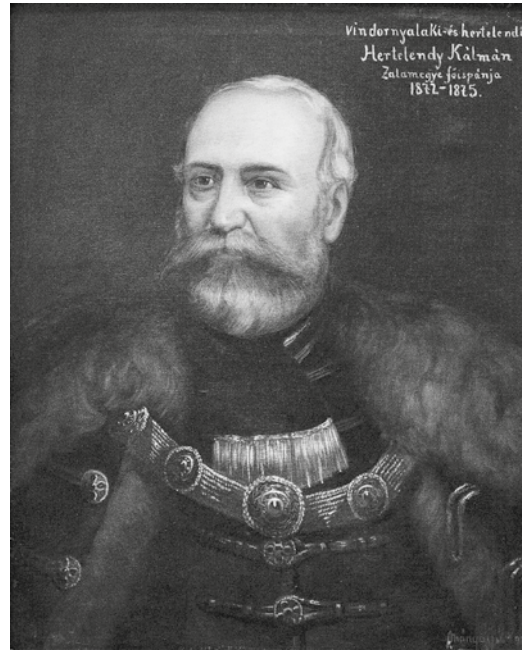
36 MNL ZML Nemesi javak öi. 1835. Németfalu, Billegepuszta, Babaripuszta.

lagh László, Botka Mihály, Püspöky Grácián.³⁷ Tudunk Hertelendy Kálmánnak egy 1846-ban történt hosszabb itáliai utazásáról is.³⁸ Családalapítással is próbálkozott: 1844. március 17-én, Karmacson, külön pápai engedéllyel feleségül vette első unokatestvérét, Hertelendy Paulinát.³⁹ Házasságkötésük azonban nem volt szerencsés; egy idő után elváltak és gyermekük sem született.⁴⁰ A fentiekből kitűnik, hogy apja kissé nyughatatlan jelleme benne is megjelent, a közélet iránti elkötelezettség szintén.

1848 tavaszának eseményei őt is megérintették. 1848. március 15-én ott volt azon a megyeyűlésen, ahol felolvasták Tolnay Károly és ifjabb Csuzy Pál országgyűlési követjelentését, amelyben már a pozsonyi diétán hozott döntésekről is beszámoltak.⁴¹

Mikor pár nap múlva megérkezett a pesti forradalom híre, a lelkesedés, az izgalom – másokhoz hasonlóan – Hertelendyt is megálíthatatlanul sodorta a további történések felé. 1848 tavaszán közreműködött a helyi nemzetőrség szervezésében, május-június folyamán ő volt lakóhelye, Lesencetomaj 54 főnyi nemzetőrségének kapitánya. Az állandó nemzetőr alakulatok kimozdítása és Dráva menti tábori szolgálata idején, 1848 nyarán, a község nemzetőreit a Szántói járás nemzetőrszázlójának 7. századába osztották be, annak parancsnoka azonban már nem Hertelendy lett.⁴²

Hertelendy Kálmán, maga mögött hagyva egész addigi „civil” életét, 1848 szeptemberében tiszti szolgálatra jelentkezett a Zala megyei mozgó nemzetőrszázlójhoz, és toborzóbiztosként is szerepet vállalt a tapolcai, októberben pedig a szántói járásbeli önkéntesek verbuválásában.⁴³ A nemzetőrszázlój embelei Nagykanizsán, október 3-án estek át tűzkeresztségen, amikor a helybeli lakosság segítségével kiverték a városból a megszálló horvátokat.⁴⁴ A zalai önkéntes nemzetőrszázlójban

HERTELENDY KÁLMÁN, Zala vármegyei főispán mellképe, 1875 (Mányai József olajfestménye, Göcseji Múzeum)

1848. szeptember 23-án – Csány László dunántúli teljhatalmú királyi biztos jóváhagyásával – több társával együtt Hertelendy Kálmán is nemzetőr századosi rangot kapott. Amikor az alakulatból 1848 novemberében létrejött a 47. honvédszázlój, a meglévő tisztikar minden tagját korábbi rangjával azonos honvédtiszti rendfokozattal ruházták fel, Hertelendy tehát honvédként is századosi rangot viselhetett.⁴⁵

Hertelendy Kálmán 1848 októberének második felében Perczel Mór tábornok drávai hadtestének kötelékében, századparancsnokként részt vett Muraköz felszabadításában. December 10-e körül a Mura folyó átkelőjénél, Szemenyénél volt az őrség parancsnoka, a december 30-ai móri ütközetben pedig az 5. század parancsnoki teendőit látta el.⁴⁶

37 Vadászlap 1892. július 15. (20. sz.) 264. p. Egy farkasvadászat a régi időkől.

38 MNL OL P 313. Hertelendy cs. ir. Évrend. ir. 1846. 24. sz. Hertelendy Kálmán itáliai útinaplója.

39 MNL OL Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Karmac. R. k. Házasságkötési bejegyzés: 1844. március 17.

40 Hertelendy László 1936. 71. p.

41 Vajda László – Vajda Lászlóné 1974. 6. p.; Hertelendy László 1936. 70. p.

42 Hangodi László – Szám Dorottya 2018. 88. p.; Szám Dorottya 2018. 130. p.

43 A 47. honvédszázlój története 39–41. p.

44 A 47. honvédszázlój története 32–36. p.

45 A 47. honvédszázlój története 170–171. p.

46 A 47. honvédszázlój története 61., 219., 236. p.

1849 áprilisában a diadalmas tavaszi hadjárat győztes csatáinak és ütközeteinek is részévé válhatott. Április 26-án, az első komáromi csatában tanúsított példamutató hősiességét a szintén a 47. honvédszászlóaljban szolgáló tiszttársa, Kerkapoly Tivadar százados az alábbiak szerint jegyezte le: „Zászlóaljunk a komáromi vár felszabadításánál különösen kitüntette magát, hol szintén lovasság ellen kellett küzdenünk. Midőn teljesen körülzártunk, az ellenség soraiból egy főtiszt a legénységünket arra tüzelte, hogy tisztjei ellen forduljon, s ők kegyelmet nyernek, nem lesz semmi bántódásuk. Mi, tisztok erre első sorba léptünk, s szuronyt szegezve védtük saját legényeinket. Hozzám egy dragonyoslovás oly közel jött, s úgy vágott, hogy ha Hertelendy Kálmán nincs mellettem, életemmel fizettem volna; de ő elhárította a végzetes csapást. Itt ismét számosan elestek, s részint megsebesültek a mieinkből.”⁴⁷ A 47. honvédszászlóalj itt is keményen helytállt, Hertelendy Kálmán pedig a csatát követően érdemeiért kitüntetést kapott.⁴⁸

Az utókor emlékezetében fennmaradt legnevezetesebb haditette azonban Budavár bevételéhez kötődik. 1849. május 21-én a 47. honvédszászlóaljat is magába foglaló I. hadtest kapta feladatul, hogy megrohamozza és bevegye a Fehérvári-kapunál korábban lőtt részt. Nagysándor József hadtestparancsnok hivatalos jelentése szerint az éjjel három óra körül kezdődő rohamban a 47. honvédszászlóalj jutott fel elsőként a falra, és az alakulatban néhány napja szolgáló Püspöky Grácián nemzeti színű zászlója jelent meg először a falak felett. A jelenet igen lelkesítőleg hatott a többi rohamozó csapatra. A 47. honvédszászlóalj ezt követően a Szent György tér felé folytatta a támadást. Itt keveredett harcba a vár császári-királyi parancsnoka, Heinrich Hentzi vezérőrnagy által személyesen vezetett sor- és határőrgyalogsággal. A küzdelemben maga Hentzi is elesett. A halálos lövést a zászlóalj századosainak valamelyike (Herte-

lendy Kálmán, Csillagh László vagy Püspöky Grácián) adta le, mivel mindhárman egyszerre lőttek. Azt, hogy valójában miképp történt, ma már lehetetlen kideríteni, hiszen az egykori beszámolók készítői szinte valamennyien saját zászlóaljuk valamely tagjának tulajdonították a dicsőséget.⁴⁹ Hertelendy zászlóaljbeli tiszttársa, Egressy Ákos hadnagy így emlékezett az eseményekre: „Igen valószínű, hogy Hentzit, miután a rés közelében esett el, a 47-dik zászlóaljbeli golyója találta, de hogy melyik honvédé, ezt az ostromló tömeg golyózáporában, s az első percek zűrzavarában megjelölni alig lehetett; bár többen tulajdonították maguknak e dicsőséget, köztük Hertelendy százados is, ki az első rohanók közt volt, és szintén puskával látta el magát, mint a 47-dik zászlóalj valamennyi tisztje. Hertelendy bizonyára jogosan tarthatott igényt ez alkalomból a legnagyobb kitüntetésre, miután – rendkívül bátor, elszánt katona léte – ő volt az első tiszt zászlóaljunktól, ki az ostromlókkal a várba hatolt.”⁵⁰

Hertelendy Kálmán Budavár bevétele után a zászlóalj későbbi harcaiban is részt vett, közben pedig június második felében újoncszállítmány parancsnokként intézte Komáromban a Zala megyében beállított újoncok ügyeit.⁵¹ 1849 nyarán a Felvidékről a Dél-Alföldre vezette századát, egészen az augusztus 13-i szőlősi-világosi fegyverletélig.

A fegyverletétel után – másokhoz hasonlóan – neki is el kellett szenvednie a következményeket. Bajtársa, Csillagh László féltette, mert ő is úgy tudta, hogy az osztrákok Hertelendyt vádolják Hentzi lelövésével. Emberi nagyságát mutatja, hogy a súlyosabb következmények elkerülése érdekében 1849. december 28-án egy saját kezű igazolást állított ki, melyben leírta, hogy együtt harcoltak Hertelendyvel, és meggyőződése, hogy a fenti gyanúsítás alaptalan.⁵² Mindez azonban nem segített. Bár a Hentzi halálát megtorló, ellene irányuló büntetőeljárásról nem tudunk, a császári-ki-

47 A 47. honvédszászlóalj története 259–260. p.

48 Szám Dorotya 2018. 130. p.

49 A 47. honvédszászlóalj története 117–120., 272. p.

50 A 47. honvédszászlóalj története 280. p.

51 MNL ZML Katonaáll. ir. 1849. Hertelendy Kálmán, „szállítmányt vezérlő százados” utasítása a zalai újoncoknak, Komárom, 1849. június 23.

52 BM Tört. Dok. Leltári szám: H 57.1767. Bizonyítvány.

Hertelendy Kálmán
felújított síremléke
a lesencetomaji
temetőben

rályi hadseregbe történő kényszerű besorozást nem kerülhette el. 1850. január 16-án a 48. Ernő főherceg gyalogezred 3. kerületi, zalaegerszegi toborzóparancsnokságánál közlegényként 8 évre besorozták a 9. huszárezredhez. Innen 1850. április 11-én áthelyezték a 4. dragonyosrezredhez.⁵³ Magyarországtól távol, külföldi helyőrségben kellett szolgálatot teljesítenie. Családja viszont még az évben összeadta az 500 pengőforintnyi váltságdíjat, így 1850. október 31-én leszerelhetett.⁵⁴

Hazatérése után nem sokkal másodszer is megnősült. 1851. január 6-án feleségül vette az 1848 előtti zalai konzervatívok meghatáro-

zó személyiségének, a nagyhatalmú császári és királyi megyefőnöknek, Bogyay Lajosnak⁵⁵ a leányát, Bogyay Leontinát. Az esküvőt a Bogyayak halápi birtokán tartották.⁵⁶ A házasságból három gyermek – két leány és egy fiú – származott. Mindhárman Lesencetomajon születtek. Az első gyermeket, Irént 1851. szeptember 20-án, a másodikat, Rózát 1854. augusztus 8-án, a harmadikat, Ferencet 1859. szeptember 13-án keresztelték.⁵⁷

Hentzi ügyében azonban mégis csak folytatott Hertelendy ellen valamiféle vizsgálat, mert a családi hagyomány azt tartja, hogy csak az apósának, Bogyay Lajos megyefőnöknek sikerült az eljárást olyan irányba terelni, hogy ne Kálmán legyen a bűnös. Otthon, maguk között viszont sokat emlegették, hogy valójában ő lőtte le a budai várparancsnokot.⁵⁸ Miután a veszély így, vagy úgy, de e tekintetben elhárult a feje fölé, lesencetomaji birtokára vonult vissza gazdálkodni.⁵⁹

Életének ekkori szakaszáról viszonylag keveset tudunk. 1854-ben a 28. számú, öt évvel később, 1859-ben pedig már a 144. számú házban élt családjával.⁶⁰ A költözködést feltehetően a gyermekek születése indokolta. Nyughatatlan, közéleti tevékenységre vágyó személyiségét azonban a gazdálkodás, a szerettei körében való foglalatosság nem elégítette ki. 1855-ben tagja lett a zalai nemesi választmány-nak.⁶¹ A „haza bölcsével” is ápolta a kapcsolatot, hiszen harmadik gyermekének, Ferencnek 1859-ben Deák Ferenc lett a keresztapja.⁶² „Szívemből örülök kedves nődnök szerencsés születésén, különösen örülök annak, hogy fiad született. Becsületes magyar emberekre nagy szüksége van hazánknak, azt pedig hiszem és reményelem, hogy kis keresztfiamból becsüle-

53 KA Grundbuchbl. 1841–1860. Drag.reg. 04. 1–3. Abg. Kl. 1851–1860. H. 2. S. 48.

54 KA Grundbuchbl. 1841–1860. Drag.reg. 04. 1–3. Abg. Kl. 1851–1860. H. 2. S. 48.; Szám Dorottya 2018. 132. p.

55 Bogyay Lajos 1849. október 22-től 1861 januárjáig töltötte be a megyefőnöki tisztséget. Vö. Zala megye archontológiája 387. p.

56 MNL OL Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Zalahaláp. R. k. Házasságkötési bejegyzés: 1851. január 6.

57 MNL OL Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Lesencetomaj. R. k. Születési bejegyzések: 1851. szeptember 20., 1854. augusztus 8., 1859. szeptember 13.

58 Hertelendy László 1936. 71. p.

59 A 47. honvédszázalaj története 179. p., Szám Dorottya 2018. 132. p.

60 MNL OL Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Lesencetomaj. R. k. Születési bejegyzések: 1854. augusztus 8., 1859. szeptember 13.

61 Hertelendy László 1936. 71. p.

62 MNL OL Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Lesencetomaj. R. k. Születési bejegyzések: 1859. szeptember 13.

tes magyar ember lesz” – írta Deák Hertelendynek a jeles alkalomból.⁶³ A család társadalmi megbecsülését nyilván növelte egy ilyen tekintélyes személyiség keresztapasága. A házaspár vallásos lelkületét bizonyítja, hogy fiúk keresztelésekor az illető plébános azt is beírta az anyakönyvbe, hogy a szülők a helyi egyház "előkelő, nemesi támogatói." Hertelendy Kálmán közben kereste a közéleti elköteleződés lehetőségeit, de a neoabszolutista, osztrák kormányzat által az országra kényszerített igazgatási és politikai rendszer ehhez még nem nyújtott elegendő terepet.

Az 1850-es évek végére aztán változott a helyzet. A Habsburg Birodalomban mutatkozó válságjelek bebizonyították, hogy az államalakulatot nem lehet már többé az eddigi módszerekkel, a centralizáció szellemében kormányozni. Ferenc József első lépésként 1859 nyarán átalakította a kormányt, a következő év elejétől pedig már a magyarokkal való megegyezés lehetőségét is kereste.⁶⁴ Az úgynevezett Októberi Diploma 1860. október 20-án történt kibocsátása után 1860 végén, 1861 elején mindenhol megindult a megyei és városi önkormányzatok újjászervezése. Az újjászervezési munkálatokat általában előkészítő tanácskozások előzték meg, amelyekhez a keretet a több megyében már létező gazdasági egyesületek biztosították.⁶⁵ Így történt ez Zalaiban is, ahol a formálódóban lévő gazdasági egyesület 1860. decemberi ülései lényegében politikai megbeszélésekké alakultak át, amelyeken a jelenlévők követelték a forradalom és szabadságharc leverése után Horvátországgal egyesített Muraköznek és a Veszprém megyéhez csatolt hat községnek a megyébe való „visszakebelezését”. Zala megye újjászervezését ehhez a feltételhez kötötték.⁶⁶

Nincs rá ugyan bizonyíték, hogy a fenti tanácskozásokon Hertelendy Kálmán is részt vett volna, de nagy a valószínűsége, hogy a háttérben valahol ő is ott tevékenykedett,

hiszen elérkezett az az idő, amire oly régóta várt. Feltevésünket alátámasztja, hogy a Zala Megyei Gazdasági Egyesület 1861-ben bekövetkezett tényleges létrejöttékor őt is az alapító tagok között találjuk. Az egyesület működtetésére, másokkal egyetemben, Hertelendy Kálmán is egy nagyobb összeget (400 forintot) ajánlott fel. 1861-től 1863-ig ő töltötte be a társulat alelnöki pozícióját, 1863-ban, illetve 1867-től 1869-ig pedig az elnöki tisztséget. A négy szakosztály közül a szőlészeti és borászati szakosztálynak is vezetője volt 1864-től 1866-ig.⁶⁷ Elképzelhető, hogy a táji adottságok folytán lesencetomaji birtokán is a szőlő- és bortermelést helyezte előtérbe. Életének azon időszakában, amikor a közélettől visszavonult, szerzett annyi gazdálkodási tapasztalatot, hogy bátran merete vállalni ezeket a feladatokat.

Közéleti aktivitásának kiteljesedése az osztrák-magyar kiegyezés 1867-es megkötése után következett be. 1867-ben a szentgróti választókerületben a kormánypárt támogatójaként országgyűlési képviselővé választották. Győzelmével az egyik ellenzéki képviselőt, Hertelendy Györgyöt szorította ki a parlamentből, jelentősen javítva ezzel a Deák-párt megyebeli pozícióját. 1869-ben ugyanitt újból indult a mandátum megszerzéséért, s ismét sikerrel járt.⁶⁸ Pár évvel később, 1872. október 3-ától 1875. augusztus 15-éig Zala megye főispáni tisztségét töltötte be.⁶⁹ Országgyűlési képviselővé ekkor már nem vállalt, a Zala Megyei Gazdasági Egyesületnek viszont haláláig tagja maradt. Főispáni hivataláról megromlott egészségi állapota miatt kellett lemondania. 1875. november 18-án Lesencetomajon hunyt el, a falu temetőjében nyugszik.⁷⁰

63 Katona Csaba 2004. 79–80. p. (Deák Ferenc levele Hertelendy Kálmánhoz, Pusztaszentlászló, 1859. szeptember 22.)

64 Sashegyi Oszkár 1981. 96–97. p.

65 Szabad György 1967. 158., 162–163. p.

66 MNL ZML kgy. jkv. 1861. február 6. I. sz.; Bátorfi Lajos 1877. 4. köt. 268–269. p.

67 Kiss Zsuzsanna 2006. 272., 280–281. p.

68 Kiss Zsuzsanna 2020. 83. p.; ZÉK 2005. 131. p.

69 Zala megye archontológiája 420. p.

70 Életrajzának legutóbbi rövid összefoglalása: Bona Gábor 2020. 178–179. p.

Rövidítések

Levéltári és egyéb források

BM – Balatoni Múzeum, Keszthely
Tört. Dok. – Történeti Dokumentáció

KA – Kriegsarchiv, Wien
Grundbuchbl. 1841–1860. Drag.reg. 04. 1–3.
Abg. Kl. 1851–1860. H. 2. S. 48. – Grund-
buch-blätter 1841–1860. Österreichische
Armee. Kavallerie. Dragonerregiment 04. 1–3.
Abgang Klasse 1851–1860. Heft 2. Seite 48.
Hertelendy Kálmán törzskönyvi lapja, 1850.

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Szulok. R. k.
– Adatbázisok online. Családtörténet. Mikrofilm anyakönyvek: Veszprémi egyházmegye, Szulok, római katolikus, vegyes 1767–1834, házasságkötési bejegyzések.

Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Karmacs. R. k. – Adatbázisok online. Családtörténet. Mikrofilm anyakönyvek: Veszprémi egyházmegye, Karmacs, római katolikus, házasságkötési bejegyzések 1756–1892.

Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Zalahaláp. R. k. – Adatbázisok online. Családtörténet. Mikrofilm anyakönyvek: Veszprémi egyházmegye, Zalahaláp, római katolikus, vegyes 1789–1852, házasságkötési bejegyzések.

Adatbázisok. Mf. anyakönyvek. Lesencetomaj. R. k. – Adatbázisok online. Családtörténet. Mikrofilm anyakönyvek: Veszprémi egyházmegye, Lesencetomaj, római katolikus, születési bejegyzések 1820–1856., illetve 1856–1877. P 313. Hertelendy cs. ir. Évrend. ir. – Hertelendy (hertelendi és vindornyalaki) család iratai. Évrendezett iratok (1555–1903)

MNL ZML – Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

Kat. térképek – Zala megye kataszteri térkép-gyűjteménye, 1852–1979

Katonaáll. ir. – Zala vármegye nemesi köz- és kisgyűléseinek iratai. Katonaállítási iratok Nemesi javak 1835. – Zala vármegye főadószedőjének iratai. Nemesi javak és jövedelmek összeírása, 1835.

kgy. jkv. – Zala Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

Nemesi kataszter, 1845. – Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Nemességi ügyek. Zala vármegye 1845. évi nemesi katasztere

Zala vm. Anyakönyvi mf. R. k. Zeg. – Mikrofilm-tár. Zala vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye. 231. tekercs. Római katolikus születési anyakönyvi bejegyzések, Zalaegerszeg 1813–1833. Zeg. régi lt. – Zalaegerszeg város régi levéltára 1371–1944

Irodalom

A 47. honvédszázlólaj története – Hermann Róbert – Bona Gábor – Molnár András: A 47. honvédszázlólaj története, 1848–1849. Zalaegerszeg, 2020.

Bátorfi Lajos 1877. 4. köt. – Adatok Zala megye történetéhez. (Szerk. Bátorfi Lajos) Nagykanizsa, 1877. 4. kötet

Bona Gábor 2020. – Bona Gábor: A 47. honvédszázlólaj tisztikara 1848–1849-ben. In: Hermann Róbert – Bona Gábor – Molnár András: A 47. honvédszázlólaj története, 1848–1849. Zalaegerszeg, 2020. 165–193. p.

Cseh Valentin 2012. – Cseh Valentin: Ormándlak krónikája. Zalaegerszeg, 2012.

Hangodi László – Szám Dorottya 2018. – Hangodi László – Szám Dorottya: A Nedeczky család és kora. In: Lesencetomaj története. Történelmi előzmények és fejezetek a község múltjából. (Szerk. Szám Dorottya) Lesencetomaj, 2018. 65–103. p.

Herczeg Renáta 2012. – Herczeg Renáta: A lesencetomaji Hertelendy-kastély. In: Múltkor. Történelmi Magazin. 2012. tél 121–123. p.

Hertelendy László 1936. – Hertelendy László: A hertelendy és vindornyalaki Hertelendy család. Csákány, 1936. Kézirat. (Másolata a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárában.)

Katona Csaba 2004. – Száz levél Deák Ferentől, 1850–1875. (Válogatta, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta Katona Csaba) Bp., 2004.

Kempelen Béla 1913. 5. köt. – Kempelen Béla: Magyar nemes családok. V. kötet. Hé–Kezy. Budapest, 1913.

Kiss Zsuzsanna 2006. – Kiss Zsuzsanna: A Zala Megyei Gazdasági Egyesület működése, 1861–1869. In: Zombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. (Szerk. Kövér György) Budapest, 2006. 255–285. p.

- Kiss Zsuzsanna 2020. – Kiss Zsuzsanna: Az egyedüli tér. Budapest, 2020.
- Molnár András 1987. – Molnár András: Deák Ferenc és a zalai liberális ellenzék megbuktatása az 1843-as követválasztáson. In: Levéltári Szemle 1987. 2. sz. 47–60. p.
- Molnár András 1994. – Molnár András: Zala megye politikai viszonyai az 1840-es évek második felében. In: Zalai történeti tanulmányok 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994. 93–183. p.
- Molnár András 2000. – Molnár András: Zala megye közigazgatása 1790–1849. In: Zala megye archontológiája 1138–2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2000. 61–81. p.
- Molnár András 2003. – Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. Budapest, 2003.
- Molnár András 2009. – Molnár András: A zalai nemesség politikai erőviszonyai 1847-ben. In: Zalai történeti tanulmányok 2009. (Zalai Gyűjtemény 67.) (Szerk. Paksy Zoltán) Zalaegerszeg, 2009. 131–159. p.
- Nagy Iván 1859. 5. köt. – Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Ötödik kötet. H–J. Pest, 1859.
- Sashegyi Oszkár 1981. – Sashegyi Oszkár: A neoabszolútizmus rendszere, 1849–1867. In: A magyarországi polgári államrendszerek. (Szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György) Bp., 1981. 81–140. p.
- Szabad György 1967. – Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszfútján, 1860–61. Bp., 1967.
- Szám Dorottya 2018. – Szám Dorottya: A Hertelendy család. In: Lesencetomaj története. Történelmi előzmények és fejezetek a község múltjából. (Szerk. Szám Dorottya) Lesencetomaj, 2018. 119–167. p.
- Vajda László – Vajda Lászlóné 1974. – Vajda László – Vajda Lászlóné: Zala megye az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc idején. In: Zalai Tükör 1974. I. kötet. 1848/49. zalai eseménytörténete. (Szerk. Baranyai György – Degré Alajos – Kovács Lajos) Zalaegerszeg, 1974. 5–43. p.
- Zala megye archontológiája – Zala megye archontológiája 1138–2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2000.
- ZÉK 2005. – Zalai életrajzi kislexikon. 3. jav. bőv. kiad. (Szerk. Fatér Bernadett et al.) Zalaegerszeg, 2005.